

חשבונו

מצוה לא – לג

של מצוה

צג

והנה תוספות כתובות מז, א. ד"ה דמסר לה, הקשו במש"ש במסר לה בשבת ויו"ט, דאין משכחת לה להכניסה לחופה ביום טוב, והא אין מערבין שמחה בשמחה. ותירצו דמיירי שמסר לה שעה אחת קודם יו"ט, דתוספת יום טוב הוא דאורייתא ובאותה שעה בטילה מן המלאכה, ע"ש. א"כ מוכח דלענין שמחת יו"ט לא אמרינן סברא זו דכיון דהוי לענין מלאכה, יום טוב, ה"נ לענין שמחה, ויהא שייך דין דאין מערבין שמחה בשמחה. ויש לדחות דבלא זה קשה דהא ליל יו"ט הראשון אינו חייב כלל בשמחה, כבסוכה מח, א. וה"נ בכל יו"ט, עיין טורי אבן מגילה ז, ב. 182. וא"כ מ"ט לא נאמר דמשכ"ל בלילה הראשונה דלא שייך אין מערבין שמחה בשמחה.

ומהא דתנן סתמא אין נושאים נשים במועד, ולא אמר דבלילה הראשון מותר לא קשה. די"ל

אה"נ דמותר מן התורה ורק מדרבנן אסור, דמדרבנן גם לילה הראשון חייב בשמחה, כמש"כ השאגת אריה סימן ס"ה, אבל על התוספות קשה. וי"ל דאה"נ שי"ל כן, אלא דא"כ היינו בלילה דאמר שם בתר הכי, "אי נמי דמסר ליה בלילה דלאו זמן מלאכה", וא"כ הוכרחו לומר דמיירי בתוספת יום טוב. ומהא דכיון דהוא כתוספת לענין מלאכה יהא נמי לענין שמחה, לא קשה. דלא עדיף תוספת יום טוב לעת ערב מעצומו של לילה דאין בו חובת שמחה מן התורה, והכא בכתובות בקראי קיימינן.

ובזה מיושב היטב קושית המג"א סימן תקמ"ו סק"ד על דברי הב"י שכתב ליישב סתירת הרשב"א בנשא בערב הרגל, לעשות סעודה ברגל. כיון דהוא דרבנן אזלינן לקולא, מדברי תוספות כתובות 183 דדרשא גמורה היא, שלהאמור א"ש דבליל יו"ט ראשון הוא רק מדרבנן וספיקא לקולא וזה ביאורו ת"ל.

מצוה לג

מצות כיבוד אב ואם

כיבוד אב בשני אבות

נסתפקתי במה שאמרו בירושלמי פרק החולץ¹ ומובא בתוספות סוטה מ"ב² בשם רבנן דאגדתא, אם אשה מתעברת משני בני אדם כאחד, ולתוספות שם שניהם הם אבותיו, ע"ש איך הדין בישראל כה"ג אם יצוייר גם בהיתר כמו בפנויה, שאין הולד ממזר כלל.

ועיין יבמות ק"א א' דפליגי תנאי בהכה וקלל את זה וחזר וקלל את זה, אם חייב. ולר"י פטור משום דיליף היקש, ע"ש. ושם מיירי בספק בן ט' לראשון או בן ז' לאחרון, דאינו רק ספק. אבל בכה"ג, ה"ל ודאי ושניהם אבותיו מהו. ומיהו דלמאן דפוטר, ודאי דה"נ כן, דהא ההיקש י"ל ג"כ לענין כזה, דהא גם בזה ל"ש למעלה. ומאן דמחייב

י"ל ג"כ דחייב, אלא שמוכרח מזה דגמרא דידן ס"ל דלא יצוייר כה"ג מדלא פליגי באופן כזה. ואולי י"ל דאם איסור הבחנה היא רק מדרבנן א"ש, די"ל דבכה"ג דה"ל רק באיסור, דאם אפילו בפנויה הרי היה באיסור שנבעלה וקלטה זרע משני אנשים בזמן קצר, ה"ה קדישה. וע"כ באיסורא לא קמיירי, וכדאיתא בכה"ג בכמה מקומות.

וגר"א עוד די"ל דאפילו למאן דמחייב התם, הכא פטור. משום דה"ל בכל אחד רק מקצת אב, ולא כולו אב. ותליא בדרשא ופלוגתא דתנאי בכמה מקומות בכה"ג ב"שה" ו"דמו" ו"בכור" ו"בתולה"³ וכנודע מה שיש בזה סתירות רבות.

ודע שלכאורה מוכרח בתורה שהוא במציאות להתעבר משנים ביחד, מהא דכתיב

182 ד"ה סעודת פורים. שכתב: ומיהו לענין מצות שמחה של יו"ט ושל תורה אין מצות שמחה נוהג מה"ת בלילי יו"ט ראשון, כדאמר בפ"ד דסוכה (דף מח) וכו'. 183 מז, א ד"ה דמסר.

לג 1 פרק ד הלכה ב. 2 ע"ב, ד"ה מאה פפי. 3 ע"י חולין עט, א ואילך. שם פח, א. שם קלב, א. בכורות ג, א ובתוד"ה ורבי. ועי' ב"ק מ, א כופר שלם אמר רחמנא ולא חצי כופר. ובתוס' שם ד"ה כופר. תוס' סנהדרין פו. א ד"ה

"אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי"⁴. ודרשו בפסחים נ"ד א' מלמד שבא צבעון על ענה כלתו⁵ וממנה נולדה אהליבמה, וא"כ מדתלי רחמנא וכתבה בשניהם "בת", "בת ענה" ו"בת צבעון", מכלל דבאמת היתה בתו של שניהם, ושניהם הם אבותיה. ונ"ל שבזה א"ש מש"ש רש"י בסוף פרשת וישלח⁶, דקרח בן אהליבמה ממזר היה, שהיה בן אליפז, וכמו שנמנה באמת באלופי אליפז, משום שבא אליפז על אשת אביו ונולד קרח ממנה. ומ"ט כתיב הכא ברמז כזה שהיה בן אליפז ובן עשו כמו בענה. אלא דבאמת אינם שוים כלל, בענה היו שניהם אבותיו שמשניהם נתעברה, אבל בקרח לא היה עשו אביו כלל רק אליפז, וע"כ לא כתבה התורה בו כמו בענה.

ונ"ל⁷ דמה"ט כתיב באהליבמה "ותלד לעשו"⁸, ומה שלא כתיב כן שם בשאר הנשים, אלא דלפני הבריות אמרה שילדה לעשו, שלא נודע מזה שאלפז בעלה והוליד ממנה קרח, ולכן לא כתב שם בני עשו, שבאמת קרח לא היה כלל בנו רק נכדו, ומאשתו, ולכן היה זה רק שם מושאל שילדה לו, אבל לא שבאמת ילדה ממנו. ומיהו בתחלת הפרשה⁹ כתוב "ותלד עדה לעשו", אלא שאחר כך כתיב "אלה שמות בני עשו אליפז בן עדה", אבל באהליבמה כתוב "ואלה בני אהליבמה", ולא כתב על בניה כי הם בני עשו, וגם כתיב "ותלד לעשו", ושני שינויים כתוב בה מה שלא כתוב בעדה ובבשמת, משמע מזה רמז לדברינו.

ונראה דמ"ד דא"א להתעבר משנים, לא ס"ל דרשא זו דענה וצבעון, וס"ל תרי ענה הו"¹⁰, ועיין בפירוש התורה להרמב"ן והרשב"ם ז"ל. אלא דק"ל הך קרא דדרשו מזה דורשי חמורות בפסחים מדכתיב "הוא ענה", הוא ענה דמעיקרא, מאי דריש ביה. ולדרוש כהך דמגילה י"א א' "הוא" מתחילתו ועד סופו, אי אפשר בו, דהא לא נתפרש בו מה היה אם צדיק או רשע. ומפני שהביא פסול לעולם לא שייך לקרותו רשע, ומכ"ש לפ"מ דקיי"ל כרבנן בסנהדרין נ"ו א' דבני נח לא הוזהרו על

הכלאים. אך זה אינו, די"ל אה"נ מאן דלא דריש "הוא ענה" דמעיקרא, יסבור כר' אלעזר שהוזהרו בני נח על הכלאים. וא"כ ידרוש "הוא" ברשתו מתחילתו ועד סופו. וכעין הא דצבעון וענה שבאו שניהם על אהליבמה, נ"ל ג"כ בבלטשאצר אבי ושתי, ובן אויל מרודך בנו של נ"נ¹¹ הרשע שר"י שיש בזה סתירות יעויין (חסר).

הגה

ובעודי בזה בפסחים שם קשה קצת במש"ש ר' פפא אמינא מילתא דשבור מלכא לא אמרה ומנו רבא, דמ"ט קרי ליה לרבא שבור מלכא, דטעמא דכתב שם רש"י¹² לשמואל לא שייך בדרבא, ואולי משום דלגביה אביי הלכה כמותו בכל דבריו ה"ל טפי מדשמואל, ודוחק.

כיבוד בני משפחה נוספים

סניף למצוה הזאת דרשו רחז"ל "את אביך" זו אשת אביך (טפל לאביו) "ואת אמך" זה בעל אמך (המחובר לאמו), "ואת" ו"ו יתירא לרבות את אחיך הגדול, כתובות ק"ג א'. ושם משני הגמרא אהא דמקשינן למה לי לרבינו הקדוש לצוות להזהר בכבוד אמכם, שהיא אשתו השניה, והרי תיפוק ליה משום ריבויא ד"את". ומשני ה"מ מחיים, אבל לאחר מיתה לא. והגאון רע"א ז"ל¹³ העיר ע"ד הרשב"ם ב"ב קל"א¹⁴ ד"ה ואשה, אצל בני הבעל שכתב דאין חייבין בכבודה כל כך, רק מיתורא דקרא "את אביך" לרבות אשת אביך וכו', והרי לשינוייא דגמרא משמע דלאחר מיתה אינו חייב כלל, והתם לאחר מיתתו מיירי, ע"ש.

ובאמת בפירוש רבנו גרשום שנדפס מחדש כתב שם הואיל [וכל דהו שייכין בכבודה דכתיב "את אביך" וכו' ודאי משום דינהגו לה יקרא וכו'. ויש לפרש דהאיבעיא שמא גם דעת המצוה היה כרצון רבנו הק' שבכל זאת יזהרו בכבודה, מאחר שבחיייו היו חייבים מן התורה. ומיהו גם דברי הרשב"ם יש להסב לכוונה זו, שבחיייו לא היו חייבים בכבודה כל כך רק מיתורא, ולא היתה

שמו, כדכתב בהמשך "שם רשעים ירקב"). 11 ד"ה אלה בסופו. שמואל קרי ליה רבא שבור מלכא משום דבקי היה בדינין. 12 בגליון הש"ס ד"ה שם ה"מ מחיים. 13 עמוד ב.

דבר. 4 בראשית לו, ב, ושם פסוק יד. 5 מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ממנה ענה. 6 בראשית לו, ה. 7 שם לו, יד. 8 בפסוק ד. 9 פסחים נד, א. ב"ב קטו, ב. 10 נבוכדנצר. וורבנו כנראה לא רצה להזכיר

חובתם כחובת כיבוד אם. אלא שבל"ז ק"ק דברי קדשו ממש"ל בסוף ד"ה ה"ג בנו גדול וכו' דרוצה הוא שיחלקו לו כבוד שהרי חייבין בכבודו כדאיתא "ואת" לרבות אחיך הגדול, ומה בין ריבויא ד"ואת" לאח הגדול, וריבויא ד"את אביך" לאשת אביך, מ"ש שבאח החובה יותר מבאשת אביו. ואולי מסתברא כן דבאחים יש קריבת גופים, משא"כ באשת אב לאחר מיתה לא כן הוא, וזהו לאחר מיתה. אבל בחיי האב והבעל, כיון ששניהם משום כבודו ודאי דשניהם שוים בחיובים, וא"כ ע"כ צריך לפרש דכיון שבחיי חייבין לכבדם, ע"כ במיתתם יש להסתפק אם נוחא ליה שיכבדום כבחיו, ולכן פשיטא להו לחז"ל בבנו גדול ודאי שרצונו כן, ובאשתו מספק"ל.

האחרונים בטור יו"ד ס"ס ר"מ¹⁴ הביאו בשם תשובת הרא"ש¹⁵ שדין כיבוד האב הגדול הוא בין מן האב ובין מן האם, ולפ"ז משמע שאינו משום כבוד האב כלל, דכיון דאינם אחים מן האב אחד אלא שכן גזה"כ הוא. אלא שלפ"ז יל"ע קצת דמנ"ל כלל לרבות אח גדול מן האב, ונאמר דלהכי כתב קרא ריבויא לאח אצל אמו, כמש"כ מ"ו"את אמך שאין החובה רק לאח מן האם ולא מן האב ומגזה"כ וצע"ק.

ומצאתי בספר המצוות להרמב"ם ז"ל בשורש השני שכתב "את" אביך לרבות אחיך הגדול, "את" אמך לרבות בעל אמך, ו"את אמך לרבות אשת אביך, שלא כגירסתנו, והיא נחמדה מאוד מותאם הריבוי לפרטי המצוה, חיוב כיבוד האח משום כבוד האב, ע"כ נתרבה מ"את אביך", וחיוב כיבוד בעל אמו משום כבוד אמו שייך ל"את אמך", ומו' ד"ואת" לאשת אביך שהיא דומה לאמך, ונפ"מ בזה לענין אח מן האם, שהרא"ש בתשובה כתב כיון שנתרבה מ"ואת אמך" גם אח מן האם בכלל (כן ראיתי בשמו ואני אין לי כעת תשובות הראש בעצמו). ולגירסת הר"מ ז"ל באמת

נתרבה מ"את אביך", אולם הרמב"ן ז"ל כתב שם כגירסתינו.

חידוש גדול מצאתי בספר היראה לרבנו יונה כתוב וכבד אחיך הגדול, ואחי אביך, ואחי אמך, ואיש אמך, ואשת אביך, כי כולם דרשו חז"ל מן המקרא ד"כבד את אביך ואת אמך", עכל"ק. ובעניותי לא ידעתי מקום דרש הזה לאחי אמך ואביך, וגם איני זוכר לו חבר בחיוב הזה, ומה ענין דרש כזה מ"את אביך ואת אמך". ואם נאמר שבק"ו דן בזה, היינו שאחיו הגדול של האב וכן של האם כיון שהם חייבים בכבודם, כ"ש שהבנים חייבים בכבודם. א"כ יותר מסתברא לרבות אבי האב, ואם האם, וגם אם האב, ואבי האם, ר"ל אבות אבותיהם, והק"ו הוא ק"ו שאין לו פירכא, ומ"ט לא נרבה אותם מאחין אלו. ועיין תשובות מהרי"ק¹⁶ שכתב דאין חייבין בכיבוד זקניו. ועי' מש"כ האחרונים ביו"ד ס"ס ר"מ, מה שהעירו מב"ר פרשת ויגש, וממכות י"ב א' וע"ש בשאג"א ומסוטה מ"ט א'. ולולי מסתפינא ה"א דצ"ל בדבריו "אבי אביך" וכו' ועדיין צ"ע.

כיבוד אחות גדולה

הנה לא נזכר כלל בדבר כיבוד לאחות גדולה¹⁷, ומצאתי בעז"ה בב"ר פרשת ויצא פרשה ע"ד בפסוק "ותען רחל ולאה" אמר שם ר' יודן שמתה רחל תחילה, לפי שדברה בפני אחותה לאה. ור' יוסי א"ל ראית מימך אדם קורא ראובן ושמעון עונה אותו וכו', משמע שבעיקר דבריו לא היה חולק שחייבת בכבוד אחותה הגדולה. ואולי ג"כ מאותו הריבוי ד"ואת" כמו אחיך הגדול, ומכ"ש דא"ש לרבות מ"ואת אמך". ולפ"ז יש להסתפק אם האחים חייבין בכבוד אחות הגדולה, שי"ל דדווקא אחות לאחות, אבל אח שנתחייב במצוות יתרות לא. ומצד הסברא יש לחייב בכיבוד האחות הגדולה שהיא מגדלת את הילדים וכבב"ב ט"ז ב' רביה באה לעולם וע"ש קי"א א'.

אחיו הגדולים ממנו, זכרים ונקבות, ואף לאחר מיתת אב ואם, וככל אשר דיברנו, והכי משמע הן לפי הפשט מסתמות דברי הפוסקים והן לפי דרך האמת שכתב רבינו האר"י זצ"ל, עכ"ל. הרי שהגאון החיד"א ס"ל שחייבים לכבד גם את האחות הגדולה. וע"ע בענין זה ביד שאול סי' רמ אות טו.

14 הם דברי השו"ע סעיף כב. 15 כלל טו סימן ו. 16 שורש ל, הו"ד ברמ"א יו"ד רמ, כד ובב"ח שם. וע"ע חרדים פי"ב ג—י, שו"ת רע"א סי' סח, שדי תמד כללים מערכת הכ"ף כלל קכב. 17 בברכ"י ר"מ ס"ק טו"ב ד"ה ודע כתב: אסיקנא דמתוורתא דהאי דינא. דחייב לכבד לכל

שוב מצאתי בשו"ת שכות יעקב ח"א סצ"ד¹⁸ סימן ע"ו שכתב דאין שום חובה לכבד את אחותו הגדולה, ואין למידין מדברי אגדה שבמדרש שזכרנו, וגם בלא זה אין למילף מהמדרש כלום שאין זה נכנס בכלל בסוג חיוב כיבוד, רק שהוא ביזוי לדבר בפני מי שגדול ממנו אפילו מי שאינו קרוב כפרק ה' דאבות¹⁹ וכו' אבל שיהא חייב בכיבוד זו (זה) לא שמענו מעולם וכו', ומאוד דבריו נפלאים ממני, לדחות בגילא דחיתתא דברי המדרש, ומש"כ שאין למידין מדברי האגדה הוא רק כשסותר לגמרא וכנודע, והרבה עיקר הלכות לא יודעים רק מדברי אגדה, והשכל מחייבו, אם הוא בזיון הרי הוא היפוך הכיבוד ובודאי אסור לדבר בפני האב או האם וכל מי שהוא חייב בכבודו, והדיוט קופץ בראש אמרו חז"ל²⁰.

ובספרי פרשת תצא²¹ דרשו על הפסוק "ואמר אבי הנערה", מכאן שאין רשות לאשה לדבר במקום האיש, ורש"י ז"ל העתיק שם²² בפני האיש, ובודאי הוא משום כבודו שחייבת בו, וכקדושין ל'²³ שרשות אחרים עליה. וא"כ ה"נ באב ואם ורבו וכל כיו"ב, דברי הספרי אינם דברי אגדה. **בימי** עילומי (בערך שנת תרכ"ב) הקשתי בס"ד בהא דפריך הגמרא בכתובות ק"ג א' אשת האב נמי דאורייתא היא דכתיב "את אביך" לרבות אשת אביך. ומאי קושיא, והא מצינו תנאים דלא דרשי אתין כפסחים כ"ב ב' ונזיר ס"ג ב' ומנחות י"א ב' וכמה מקומות. וא"כ י"ל שגם רבי לא דריש אתין, ואין מקום לחייב בכיבוד זה כלל והארכתי בחידושי בס"ד.

כיבוד האח הגדול, בעל אמו ואשת אביו
והנה לפ"ז גם כיבוד בעל אמו ואח הגדול ג"כ תלוי אם דרשינן "את", ואם דרשינן ווי"ן. אולם נ"ל ע"פ מש"א ביבמות ע"א ב' אפילו למ"ד ה' לא דרשינן וה' דרשי, וכה"ג כתבו התוספות²⁴, א"כ ה"נ י"ל דאפילו למ"ד "את" לא דריש "ואת" דרשינן, א"כ עכ"פ נדרוש ריבוי אחד ממלת "ואת"

אמך" ולכן י"ל דשקולים ויבואו כולם מדרשא זו, אלא שי"ל דנפ"מ טובא בין בעל האם ואשת האב לאח הגדול, וכמו שיבואר הלאה בדברינו איה"ש.

ונקדים מתחילה דברי הרמב"ן ז"ל בשורש השני, שכתב במש"א דהני מילי מחיים אבל לאחר מיתה לא, הנה ביאורו כי זה האיש אע"פ שהוא בעל אמו, אינו חייב בכבודו מפני כבוד עצמו אלא מפני שהוא כבוד לאמו וכו'. אבל אחיך הגדול, אם חשבו הראשונים שאין המצוה כן אלא בחיי האבות, לפי שהוא גנאי להם שיתבזו תולדותם והם מצטערים בזה הרבה ומנהג כל האנשים לייסר בניהם לנהוג כבוד בגדוליהם, וכן נראה שלא נתרבה בו יתירא אלא כעין שנתרבה בעיקר התיבה וא"כ הכל חוזר אל כבוד האבות, ואולי סברו שאין מדרש וי"ו עיקר דקיי"ל כמ"ד דלא דריש ווי"ן וכו', נראה מדברי רבנו ז"ל דלא ס"ל כסברתינו, דאף מאן דלא דריש וי"ו בעלמא, הכא דרש משום דהוא וי"ו "את".

ותמוזה לי מ"ט לא זכר רבינו דרשת "את", דלאו כ"ע ס"ל לדרוש אתין, ומאי נפ"מ בין ריבויא ד"את" לריבוי דוי"ו. שוב ראיתי להר"מ סוף פרק ו' ממרים שכתב חייב אדם לכבד אשת אביו וכו' וכן מכבד בעל אמו וכו' אבל לאחר מיתתה (נ"ל דצ"ל מיתתם²⁵) אינו חייב, ומדברי סופרים שיהי' אדם חייב בכבוד אחיו הגדול ככבוד אביו, עכל"ק.

וראיתי להכס"מ שם שכתב דהני דרבינן מ"את" כמפורש דמי, אבל אח הגדול דמוי"ו אתרבי ה"ל רק דברי סופרים. וכ"כ הרדב"ז בביאוריו. ולי נראה מלשון רבינו המזוקק שכתב בסוף דבריו דחייב בכבוד אחיו כמו כיבוד אביו, דאתי לאשמעינן תרתי. א) דגם לאחר מיתת האב חייבין בכבוד אח הגדול. וכן משמע מדכתב מקודם באשת אביו ובעל אמו שלאחר מיתתם פטור, מכלל דבאח גם אח"כ חייב. ב) טעמא דחייב משום דאיתרבי מ"את אביך" א"כ ה"ל דומא דאביך מה אביך גם לאחר מיתה חייב, ה"נ בכיבוד האח גם

19 משנה י. 20 מגילה יב, ב. 21 דברים פסקא רלה ד"ה ולקח. 22 דברים כב, טז. 23 ע"ב. 24 ע"י יבמות סח, ב ד"ה מכאן. 25 ואכן, ברמב"ם הוצאת הר"ש פרנקל

שאילת יעקב סי' פב, בית לחם יהודה יו"ד סי' רמ סכ"ב, חקרי לב יו"ד ח"ג סי' צז, תורה תמימה יתרו כ, ב אות פו. 18 שם אינו, והוא בסימן עו, המסומן בהמשך דברי רבנו.

לאחר מיתה חייב. והוא לגירסתו שבספר המצוות דמ"א אביך" נלמד לאח הגדול ומוי"ו לבעל אמו, ודרשין טעמא דקרא באשת האב שהוא משום כבודו, וע"כ רק בחייו חייבין, משא"כ בכיבוד האח ששקלו הכתוב כהאב עצמו.

אל"א שז"א לדברי הכס"מ והרדב"ז דמ"א את"ה"ל דאורייתא ומוי"ו ה"ל רק דברי סופרים, ודבריהם מוכרחים בדעת רבינו כמבואר להדיא בלשונו ז"ל, ולגירסתו תמוה מ"ש דהני דאורייתא ואח דרבנן, ואולי י"ל דבספר המצוות הוא טעות המעתיקים. אך הגה"מ שכתב ג"כ שבספר המצוות כתב ובעל אמו מוי"ו יתירה. וכרגע ראיתי בספר לב שמח שנדפס מחדש בוורשה עם הספר המצוות להר"מ ז"ל²⁶ ופלפל בדברי הכס"מ והרמב"ן ז"ל. ונפלאתי מאוד מדבריו שלא הזכיר שהר"מ בסהמ"צ גורס גירסא אחרת משלנו, אשר הכס"מ יכתוב שדעת הר"מ (הוא) ז"ל הוא כשלנו, ולדברי הכס"מ בדעת הר"מ בחיבורו שדרשא ד"את"ה הוא כדאורייתא ממש, ודרשא דוי"ו היא רק דברי סופרים לא א"ש היטב דברי הרשב"ם ב"ב קל"א ב' שכתבו למעלה בס"ד, דהא אדרבה בנו הוא חיוב קל משל אשת האב, אמנם לגירסת הר"מ בסהמ"צ להיפוך א"ש.

והנה בחיוב כיבוד אח גדול לאחר מיתה. לדעתנו השפלה אליבא דהר"מ הוא גם לאח"כ. אך להרמב"ן שכתב שהוא גנאי להם שיתבזו כו' כו' וכו', אפשר שאין החיוב בזה ג"כ רק בחיי האב אבל אח"כ לא שייך זה, כבברכות י"ח ב' 27 דלא ידעו. אלא שי"ל כיון שבחייהם הם מצטערים ומתבזים וכו', ממילא גם לאחר פטירתם הוא העדר כבודם וקלון בבית אביהם אם יריבו זה עם זה, אך הרמב"ן ז"ל לא כ"כ בספר המצוות²⁸.

כיבוד האח האמצעי

ולכאורה נפ"מ טובא בכבוד אח לגדול, מי שהוא

קטן ממנו²⁹ שלכאורה לשון אח הגדול משמע דווקא הגדול מכולם, וכך דב"ק [י"א] ב' בגדול אחין דניחא להו כי היכי דלישתמעון מילי, ועיין בגיטין נ"ב ב' כה"ג, והוא כהך דמ"ק כ' ב' בגדול הבית שכל הבית מתנהג על פיו, אבל לא שאר האחין, ואין האח הקטן מחויב לשמוע לגדול ממנו. אבל אם משום שגנאי לאבות כמש"כ הרמב"ן, י"ל שהמצוה גם לכל אחד לכבד לגדול ממנו, שכן הוא כבוד ההורים וכמשחז"ל בברכות י' א' קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג. ואף דשם מבין נגד האב מיירי, מ"מ ודאי שגם ריב ומלחמה בין האחים הם תרבות רעה בבית ר"ל, וכמו שהחוש מעיד.

ומצאתי דתליא באשלי רברבי, הנה כאמו"ר הגאון זצ"ל כתב בחידושו ל"ב"ק י"א ב' במה שאמר שם רב פפא בגדול אחי, דניחא להו דללבוש וליתכסי מדידהו כי היכי דלישתמעון מילי, ע"ש שהאריך ליישב מה שהרמב"ם השמיט דברי ר' פפא, ולי³⁰ לה בדרש ד"ואת"ה ודרשא דוי"ו אם הוא דאורייתא וכי תלוי בפלוגתא דמילה שלא בזמנה אם ישנה בלילה כביבמות ע"ב ב'. ולבסוף כתב ראה מכרחת דכיבוד אח הגדול הוא מדאורייתא, מהא דיבמות כ"ד א' כבכור, מה בכור בכורתו גרמה לו, אף גדול גדלותו גרמה לו. ומה היא חשיבותו דגדול מן התורה, אלא ודאי דלענין כיבוד שהוא כאב שצריכים כל האחין לכבדו, ושפתים ישק.

ולפ"ז נפשוט שפיר ספקתינו אם כל הקטן צריך לכבד לגדול ממנו. מפלוגת רבותינו הר"מ והראב"ד בפ"ב מיכוס הלכה י"ב דהא דתנן אם לא רצה הבכור חזרין על גדול האחין. שלשיטת הר"מ אם הגדול אינו רוצה הרי כולם שוים, והראב"ד ז"ל השיג ואמר איך יאמר שכולם שוים והרי תני אביי קשישא מצוה בגדול לייבם לא רצה הולכין אחר הגדול. אלמא כל הגדול מחברו הוא קודם למצוה,

לג ד"ה והנה, שו"ת חת"ס חו"מ ח"ו סי' כט, תועפות ראם על היראים סי' רכא, שו"ת שבט הלוי יו"ד סי' קיא אות טז, ושו"ת דברי יציב יו"ד סי' קכת. 29 עי' הלק"ט ח"א סי' קכג, שבו"י ח"א סי' עז, שו"ת תשובה מאהבה ח"ג סוס"י שע, ברכ"י וחת"ס ותורה תמימה שם. וע"ע בספר כיבוד ומורא עמר' קסד. 30 נדצ"ל ותלי.

הגירסה היא "מיתתן". 26 שורש ב ד"ה ומהרי"ק (יט – א). וע"ע שו"ת כנסת יתזקאל סי' כה, מנ"ת מצוה לג, תורה תמימה שם. 27 היינו שהמת אינו יודע מהנעשה בעוה"ז אחר מיתה. ויעויין כל הסוגיה שם דשקלי וטרי בזה. 28 עי' מגלת אסתר לסהמ"צ שורש ב וכלב שמת שם, ברכ"י יו"ד רמ. יז. פ"ת שם ס"ה יח. מנ"ת שם. מהר"ם שיק מצוות מצוה

עכ"ד³¹. ועיין בטושו"ע סימן קס"א. וא"כ כיון שהגמ' אמרה על הך דאביי קשישא, דהא דגדול הוא בכבוד מה בכורתו גרמה לו, אף גדול גדלותו גרמה ליה. א"כ כיון שלדעת הראב"ד וסייעתו כל האחין הגדולים מחבריהם, עליהם המצוה יותר. ממילא מוכח דגדלותו גרמה ליה. א"כ מבואר להדיא שגם לכל האחין יש להם גדולה, ובע"כ דה"ט לפי שאחיו הצעירים ממנו חייבים לכבודו, ולהר"מ ז"ל באמת אין חייבין לכבוד רק לגדול מן האחין.

ולענ"ד שהיא ראייה מהימנא לנידון זה. אמנם מצאתי להשבות יעקב ח"א סימן ע"ו שכתב שנראה לו כדברי שו"ת הלק"ט³¹ דאינו חייב לכבוד רק אחיו הגדול שהוא הראשון בירושה ולא השני לו, אף שהוא גדול ממנו. והטעם לפי שהוא יורש גדולתו וכבודו של אביו, וכהך דכתובות ק"ג ב' אע"פ ששמעון בני חכם, גמליאל בני נשיא, כמש"כ³² "ואת הממלכה נתן ליורש"³³ שהוא הבכור וע"כ חייבים האחים לכבודו עכ"ד.

ולדברינו תלי באשלי רבכ"י וכסוגיין דיבמות שזכרנו בס"ד. ומש"ש עוד שאין סתירה ממש"כ רש"י בפירוש התורה בפרשת ויחי בפסוק "שמעון ולוי"³⁴ שישכר וזבולון לא היו מדברים בפני אחיהם הגדולים. כבר כתבתי דזה אינו מטעם כיבוד, רק משום שלא לבזותם לדבר בפני מי שגדול ממנו, אבל לכבוד בכיבוד אביו זה אינו רק בהגדול שבכולם.

הנה כבר כתבתי למעלה בס"ד מה שלא נראה לנו, ונפ"מ עוד בזה, שאם אין בכור כלל, שאז אין שום דין ירושת גדולתו של אביהם בהגדול ממנו יותר מכולם. שהרי הכתוב אומר שיהורם היה הבכור, ולא משום שהיה הגדול. וה"נ רבי גמליאל היה בכור של (ר') רבינו הקדוש, ולא שהיה קשיש מר' שמעון בשנים, דזה לא מצינו עדיפותא כלל נגד מה שהוא גדול בתורה ממנו, ולדבריו אין שום כיבוד אח הגדול רק בבכור, ולדעתינו הפעוטית לא משמע כן כלל. וכן משמע לשון אח הגדול, ומ"ט לא אמר הבכור, ובב"ק י"א ב' וב"ב קל"א ב'

ובשום מקום לא זכרו רק גדול האחים שמשמע שאם גם אינו בכור צריכים לכבודו, ומיהו אם משום הא לא איריא, שהרי גם במצות יבום אחז"ל מצוה בגדול לייבם ואף שכתוב בתורה בכור.

שוב בינתי בספרים ומצאתי בספר יד"נ להגרי"ש נ"ז ז"ל³⁵ בסימן ר"ס אות ט"ו הביא דברי השבות יעקב, מש"כ דבאחותו הגדולה אין חיוב. וכתב שהגאון חכם צבי כתב בגליון השבות יעקב שלא כדבריו, אלא שגם באחותו חייבים כבאח וכמו בוקן וזקניה, והגרי"ש ז"ל כתב מדברי הרמב"ם סוף הלכות טומאת צרעת, ומה מרים הנביאה שדבריה באחיה שהיתה גדולה ממנו בשנים וכו'. ולענ"ד אינו שייך כלל לנד"ד.

אמנם מש"כ אח"כ משבת י"ג א' ועבודה זרה י"ז א' דעולא הוי מנשק לאחותיה אבי ידיהו, ופרש"י³⁶ דדרך לכבוד להגדולה ממנו, היא ראייה נחמדה. ותודה לא-ל שהנחני בדרך אמת במש"ל בס"ד שלא כהשבות יעקב בזה וממילא שגם לענין שאר האחין מוכח שלא כדבריו, דהא הך טעמא דקא טעים משום שיוורש גדולתו ליתא באחותו, ממילא י"ל שכן אמרה תורה וכולן בכלל. ונפשוט מהראיה דעולא גם מה שנסתפקנו בס"ד אם האח חייב לכבוד אחותו. וממילא מוכח שלכל שגדול ממנו בשנים חייב, אף שאינו הגדול מכולם. דהא אמר שם דמנשק להו לאחותיה ולא לאחתי אבי ידיהו, ע"ש בשבת, אלא ודאי כדברינו. ואף שי"ל דמאהבתו עשה כן ולא מן החיוב. ותדע דהא לא מצינו שום חובה לנשק לאב ולאם, מ"מ כיון שדרך לעשות לכבוד כן לאביו ואמו ולכל מי שגדול ממנו, ע"כ עשה עולא לאחותיה ג"כ כן, ומוכח כדברינו בס"ד. אך השבו"י לטעמיה שתלי לה במה שהוא מצוה בכיבוד אב ואם דווקא, כמו שדחה הרא"י מהמדרש א"כ גם מזה אין ראייה.

כיבוד הורים בהקם לתחיה

מסופקני בדבר מזור, אבל מ"מ תורה היא וללמוד אנו צריכים. הן כבר נדפס בשמי בכיוצא בזה בס"ד, מה שמספקא לן בקדושת

יוסף שאול נתנהזון. ועי' בספרו יד שאול יו"ד סי' רמ אות טו. 36 ד"ה אבי חדיהו.

31 כדלעיל, ח"א סי' קכג. 32 דבה"י ב יד, ד. 33 צ"ל יהורם. 34 בראשית מט. ה. 35 ידות נדרים. הגאון ר'

מחיה אותם, נקרא זה מחיה המתים. (וכמש"כ הרבה מפרשים⁴⁵ כן באמת בילד השונמית שלא מת לגמרי עדיין), ובוה א"ש דלא תקשה מהא דאמרו⁴⁶ נמנו וגמרו נח לו לאדם שלא נברא משנברא, וא"כ מאי מעליותא שהיה מחיה אותם. ויעויין ג"כ בשלהי מועד קטן⁴⁷ ודוק.

אולם הא תקשה, דהא א"ר יוחנן בקדושין ל"א ב', אשרי מי שלא חמאן, שאי אפשר לצאת ידי חובת כיבוד אב כלל. וא"כ מאי קושיה מ"ט לא החיה אותם, ויהא עליו עול כבוד מה שקשה לקיימו. אלא ודאי דכשהיו חיים מחדש, לא היה מחוייב כלל במצות כיבודם, א"כ שפיר אייתי ראייה מזה.

אלא שלדברינו, שהכוונה בעוד שלא מתו לגמרי, רחוק הדבר לומר שפנים חדשות באו לכאן לפוטרו ממצות כיבוד, וצ"ע.

וברוך ה' יודע.

שוב האיר ה' את עיני, ומצאתי דבר פלא בפרקי דר' אליעזר פרק ל"ג תני שם ר' עזריה⁴⁸ אמר, תדע לך כח הצדקה, בא וראה מן שלום בן תקוה. שהיה מגדולי הדור, והיה עושה צדקות בכל יום ויום. ומה היה עושה, היה ממלא את החמת מים, ויושב על פתח העיר. וכל מי שהיה בן מן הדרך, היה משקה ומשיב את נפשו עליו. ובזכות הצדקה שעשה, שרתה רוח הקדש על אשתו. (צע"ק מ"ט לא עליו, וי"ל) שנאמר "וילך חלקיהו הכהן אל חולדה הנביאה אשת שלום בן תקוה", ולמפרע היה שמו בן סחרא, כשם שאתה אומר כי טוב סחרה מסחר כסף. וכשמת בעלה, חסרו צדקות בעלה, ויצאו כל ישראל לגמול חסד עם שלום בן תקוה. וראו את הגדוד שבא עליהם, והשליכו את

כהונה, אם ר' זירא בתר דשחטיה רבה, (עיין מגילה ז' ב') היה כהן כבתחילה³⁷, או שכיון שכבר יצתה נשמתו³⁸ אין עוד כהונתו עליו, ובתחייתו פנים חדשות בא לכאן, והבאתי דברי התרומת הדשן באשת אליהו ורבי יהושע בן לוי אם הותרו לשוק³⁹.

וכן מסופקני גם במצות כיבוד אב ואם, כשיצוייר כן. והיינו בר' זירא, אם היה חייב בכבוד אבותיו. וכן גם אם בניו היו חייבין בכבודו אז, שאם נאמר פנים חדשות בא לכאן, הרי אינו עוד בנם, ולבניו אינו אב עוד.

וי"ל דהוה ליה כמו גר, וק"ו הדברים. אם שם הוא אותו הגוף והנשמה, ורק מפני קדושת נשמתו אין אבותיו ובניו נחשבים לו, לגרים, כאבות ובנים אחרים. באופן כזה שכבר נשמתו חלפה הלכה לו, והגוף נשאר כאבן דומם, ורק שבדרך נס נפחה נשמה באפו ע"י מעשה צדיקים, ודאי י"ל דפנים חדשות בא לכאן, ואין דין אבות ובנים ביניהם עוד.

ב"ה, אשר האיר עיני לפשוט קצת הספק הזה, והוא מדברי המדרשים פרשת שמות, ברבה⁴⁰ ובתנחומא⁴¹ בפסוק "ויאל משה"⁴², שאמרו שם הפותח פתח לחברו, נפשו חייב לו וחייב בכבודו יותר מלכבוד אביו ואמו. ותדע שאלישע שאמר לו אליהו "ויהי נא פי שניים ברוחך אלי"⁴³, לא הלך להחיות אביו ואמו אלא את בן השונמית.

והנה מה שתמוה, מנא לן להמדרש שכבר נפטרו. אולי י"ל דכוונתו שלפי רגילות העולם היו מתים בחיי אלישע (וכריש פרק יש נוחלין⁴⁴ ע"ש) וא"כ לא היה לו להחיות זולתם, אלא לחכות על מיתתם של הוריו ולהחזיר להחיותם.

וי"ל נמי שאם גם בעת שהיו קרובים למיתה היה

ויעוי"ש עוד במשנ"ת שם בשית השדה, שכיון לרוב דברי רבנו והוסיף עוד מדיליה בנדו"ד, וע"ע לקמן. 40 שמות ד, ב. 41 שמות פרק טז. 42 שמות ב, כא. 43 מלכים ב' ב, ט. 44 ב"ב קת, א. שם נאמר שקללה היא שאדם רואה במיתת בנו. 45 מורה נבוכים פ"א פמ"ב על בן הצרפתית, ובשו"ת תתם סופר יו"ד סימן שלח על בן השונמית. 46 ערוכין יג, ב. 47 נראה כוונת רבנו לדברי ר"נ כמו"ק כת, א, שאמר שאף אם הקב"ה יבקשנו לשוב לעוה"ז לא היה רוצה לשוב, עי"ש. הרי שאחר מיתה עדיף שלא לקום לתחיה שוב. 48 לפנינו ר' זכריה. ובהמשך ישנם מספר שינויי לשון נוספים.

37 ירושלמי ברכות פ"ג, ה"א ופ"כ, ה"א, ועי' סדר הדורות. [ואף דבירושלמי שם נאמר ש"ר זעירא" היה כהן, הכוונה לר' זירא, שנקרא זעירא לפי שהיה איניש גוצא, עיין בבא מציעא פה, א', ושו"ת מהרי"ל החדשות סי' רד, ושו"ת מהרי"א (יהודה יעלה) סי' נ"ב]. 38 עיין מהרש"א שם בחידושי אגדות שר' זירא לא מת אלא רק נטה למות. 39 נדון בזה התפרסם בשם רבנו בקונטרס עובר אורח סימן קסז, המובא בסוף ספר אורחות חיים (ספינקא). וע"ע בספר הזכרון להגרי"י הוטנר זצ"ל (מכון ירושלים, עמוד תרנט) במש"כ הגר"ח ברלין ז"ל לרבנו בענין זה. וכדבריו מובא בספר שית השדה ח"ב סימן ד' בשם הגרי"י הניבסקי ז"ל.

האיש בקבר אלישע. הלך האיש ונגע בעצמות אלישע (גם יש לעיין בזמני הדורות, אם היה זה וחי, ואח"כ הוליד את חנמאל בן שלום, עכ"ל.

לח"ה 1234567

והרי מקרא מפורש לפנינו שא"ל הקב"ה לירמיה "הנה חנמאל בן שלום דורך בא אליך לאמר, קנה לך את שדי אשר בענתות, כי לך משפט הגאולה לקנות"⁴⁹, והרי כשנולד חנמאל אחר תחיית שלום מחדש, לא היה עוד שלום דוד ירמיה, שכבר נפרד מאוהביו. וא"כ איזה משפט הגאולה יש בזה, לקנות מחנמאל הבן שנו"ל לשלום בתחייתו השנית.

וגם זה גופא תקשה, איזה זכות יהיה עוד לשלום עצמו על שדהו שהיתה לו מקודם, אם נאמר שפנים חדשות בא לכאן, וגם דין כהונה בטל ממנו. א"כ ודאי גם משפט ממון בטל ממנו, ואינו נחשב עוד להמשפחה הזאת.

ואולם בכה"ג יחשבו כגרים שאין להם חלק כלל בארץ. אמנם בחולין ז' ב' תניא שעל רגליו עמד, ולביתו לא הלך. והיינו שבאמת לא שב לתחייתו כלל, והוא חידוש גדול.

והנה אם היה מקום לומר שנפקע יחושו הראשון, היה מקום ליישב בזה קושית התוספות חולין קל"ב א' ⁵¹ דרב כהנא אכל מתנות כהונה בשביל אשתו, והרי לקח סודר בפדיון הבן כקדושין ח' א' ומזה הולידו ⁵² דין חדש, שגם פדיון הבן יוכל בעל הכהנת ליקח ⁵³, ויעויין בהרא"ש שלהי בכורות ⁵⁴. ואולם לפי המבואר בירושלמי פ"ג דברכות ⁵⁵, בהך עובדא דבבלי בבא קמא קי"ז ב' שהחיהו ר' יוחנן לר' כהנא מחדש שחזר אז לבבל. שי"ל דמה שלקח הסודר היה בעודהו בבבל שהיה כהן גמור, ואח"כ כשחי מחדש נשא כהנת שלא היה עוד כהן, ואכל בשביל אשתו, והכל אמת. אלא שמהך דפסחים מ"ט א' דאיתא אי לא נסיבנא כהנתא לא גלאי, ואמר לא גלאי כדגלי אינשי, ופרש"י שם אהך עובדא דבבא קמא, מבואר שאי אפשר לומר כן. ואולי יש לפרש הך כדגלי אינשי באופן אחר ⁵⁶.

מצוה לו

שלא לגנוב נפש מישראל

לח"ה 1234567

שהוא כמוכר לו, והרי אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו ³. ואף דגם אין אדם מוכר ונותן דבר שאינו שלו ⁴, י"ל דלענין זה הקנתו תורה לחייבו משום גונב נפש ומכרו. אבל אם הקדיש דקי"ל דאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו, וא"כ איך נחייבהו כלל על הקדישו משום מכירה, כיון דהקדישו לא חל כלל מעיקרו, דהא אי אפשר להקדיש להאדם הגנוב, דהא גם לבנו ולבתו אם החרים אינם מוחרמים, כבערכין כ"ח א' ומכל שכן לאחר, [ובבניו בלא זה

מבואר הדבר שהלאו דלא תגנוב בגונב נפש הכתוב מדבר ¹. וראיתי בספר מנחת חינוך ² שמסתפק בגונב נפש והקדישו לבדק הבית, אם הוא חייב כמו בטביחה ומכירה. דהקדש ה"ל כמכירה, משום מה לי מכרו להדיוט מה לי מכרו לשמים. ולענ"ד הדבר פשוט דאין מקום לחקירתו זאת, דע"כ לא חייבתו תורה לגונב נפש ומכרו או נתנו במתנה, רק מפני שיש מי שנשתתף עמו לקנותו או לקבלו מידו. אבל בהקדיש לבדק הבית, האיך נאמר

צביה שער חמישי אות יב). ⁵³ בשביל אשתו, כלשון התוספות שם. ⁵⁴ הלכות פדיון בכור סימן ד. ⁵⁵ צ"ל פ"ב ה"ח. וכן הוכיח בספר שיח השדה. ⁵⁶ עוד בענין זה והמסתעף יעויין בפני דוד להחיד"א פרשת ויקרא, וחת"ס ב"ב לח, ב.

לו 1 סנהדרין פו, א. 2 מצוה לו אות ז. 3 ב"ב פח, א. ערכין כו, ב. 4 ע"י רשב"ם ב"ב נ, ב ד"ה כי כספו. רמב"ן יבמות סו, ב ד"ה מכרו. בקדושי ג. ב ד"ה ואימא ובכ"ב שם.

49 ירמיה לב, ז. 50 בספר שיח השדה (להגר"ת קניבסקי, ח"ב סימן ד) האריך לברר יחושו של שלום בן תקוה וירמיהו, עיי"ש. וע"ע שהוכיח כמו"כ מיונה בן אמיתי שמבואר בפדר"א שם שהיה בן האשה שהחיה אליהו, ומדנקרא "בן אמיתי" חזינן שמתחם לאביו, עיי"ש. ⁵¹ ד"ה רב כהנא. ⁵² בחולין לא פירשו כן, אלא דתרי רב כהנא הו. ותירוץ זה הינו אחד מתירוצי התוספות בקידושין ח, א ד"ה רב. וע"ע בצינוי מסורת הש"ס שם. ובספרו של רבנו שבת אחים ותאמי